

Тези доповідей на

I Міжнародній науково психологічній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2013)

Н.В. Власова

*Національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Луганськ*

Соціально-психологічні чинники розвитку батьківсько-юнацьких взаємин на різних засадах сімейної взаємодії

Психологія сім'ї як малої групи та соціального інституту була і залишається актуальною проблемою, оскільки від гармонійної життєдіяльності родини залежить психічне здоров'я людини, розвиток її соціальних компетенцій. Зростання динамічності та напруженості сучасного життя, соціальна криза та економічна нестабільність певною мірою ускладнюють можливості реалізації основних функцій сім'ї.

Аналіз проблематики сімейних взаємин і батьківсько-юнацьких зокрема, свідчить про існування психологічних труднощів у досягненні порозуміння між батьками та дітьми - конфліктності, відчуженості та когнітивної дистанційованості у ставленнях, порушення гендерної рівноваги батьків у реалізації виховної функції, диференційованості позицій матері і батька у спілкуванні з дітьми різної статі. Таким чином, визначення соціально-психологічних чинників, які сприяють розвитку та гармонізації батьківсько-дитячих взаємин є актуальною соціально-психологічною та педагогічною проблемою, вирішення якої надасть можливості та перспективи повноцінного функціонування сім'ї на засадах партнерства, як невичерпного ресурсу розвитку інституту сім'ї.

В основу нашого дослідження покладені концептуальні положення діалогічного підходу. Специфіка даного підходу розглядається з позиції гуманістичної парадигми та розкривається за умови розгортання суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що є особливою і самостійною формою активності суб'єктів, характеризується ступенем рівноправності її учасників, узгодженістю їхніх суб'єктних позицій в реалізації інформаційно-перцептивного контакту, результатом якого є взаєморозуміння, взаємопізнання, взаєморозкриття та взаємоприйняття один одного (Г.О. Балл, О.І. Головаха, Г.В. Дьяконов, В.В. Знаков, Н.І. Сарджвеладзе, Л.Е. Орбан-Лембрик).

Дослідженням було охоплено 126 сімей, в яких респондентами виступали матері, батьки та діти юнацького віку (загальна вибірка склала 378 чоловік). Репрезентативність та гетерохронність вибірки підтверджується участю 50 сімей, в яких виховуються хлопчики та 76 сімей, в яких виховуються дівчата юнацького віку. Середній вік респондентів юнацького віку складав 18 років, матерів та батьків 42 - 44 роки.

Отримані результати емпіричного дослідження дають підстави виокремити низку соціально-психологічних чинників, які сприяють розвитку батьківсько-юнацьких взаємин на різних засадах сімейної взаємодії, а саме: 1) Взаємоприйняття батька та дитини (1,78) який відображує акцептацію один одного в різних сферах функціонування сім'ї – побутовій, соціалізації, виховній, дозвільній, рекреаційній, що в свою чергу активізує механізми прихильності, ідентифікації, наслідування, моделювання, толерантності до стилю життя старшого і молодшого поколінь, знижує конфліктність в розбіжності життєвих орієнтацій. 2) Єдність думки батьків та юнацтва щодо позитивних характеристик сімейного клімату як

свідчення гармонії сімейних взаємин (1,22), сприятливого психологічного простору для взаєморозкриття, особистісного зростання та взаємоподільності оцінкових суджень. 3) Диференціація ролей матері і батька в прийнятті і спрямуванні термінальних та інструментальних цінностей, коли тато є провідником передовсім цінностей інструментальних, тобто способу досягнення тих чи інших життєвих цілей. Узгодженість цінностей термінальних та інструментальних подружжя, виступає домінуючим показником розвитку гармонійних взаємин (1,09), відсутності моральних сумнівів юнацтва щодо вибору життєвих орієнтирів на ближню і подальшу життєву перспективу. Встановлено, що значна залежність дитини від інструментальних цінностей батька, обмежує її в отриманні власного досвіду та особистісному зростанні. 4) Адекватність та узгодженість сприйняття матерями і татусями індивідуально-особистісних властивостей дитини як відображення процесів взаєморозуміння в колі сім'ї (1,02). Однак, в разі ставлення батьків до дитини з позиції її сприйняття як несамоїсної і залежної особистості нами зафіксована спрямованість реалізації батьківської ролі на засадах гіперопіки, що сприяє формуванню прагматичної та споживацької позиції синів та доньок. 5) Позитивна оцінка виконання батьківських обов'язків (0,81) спостерігалася в тих сім'ях, де діти приймають та поділяють батьківські настанови та накази, що свідчило про здатність батьків відповідати віковим запитам юнацтва, створювати психологічний простір для реалізації їх соціогенних потреб. Даний чинник також опосередкованим способом характеризував ступінь гендерної рівності батьків та матерів в реалізації виховних зусиль. Водночас, в тих родин (-0,81) де матері були спрямовані передовсім на сферу самореалізації в сім'ї при зниженні сенситивності до власних потреб та орієнтованості на потреби інших, проявлялась неузгодженість батьків в реалізації виховних ролей, що підкреслювало значущість гендерної рівноваги в сферах самореалізації батьків, серед яких сім'я має бути такою ж важливою підставою розвитку як для татусів, так і для матерів. 6) Самоактуалізація (хоч і займає найнижчий статистичний рейтинг серед вищезазначених чинників - 0,78), проте знаходиться в межах особистісно значущих значень, оскільки свідчить про задоволення батьків реалізацією власного потенціалу в сферах професійної діяльності, міжособистісному спілкуванні, родинних зв'язках і т. п., що сприймається юнацтвом ознакою стабільності сім'ї, авторитетності батьків, ідентифікації з ними та сприяє інтеграції Я підростаючої особистості.

Вищезазначені соціально-психологічні чинники виступають як взаємодоповнююча єдність, що створює інтеграційне ціле в функціонуванні сім'ї. Співвідношення даних чинників дозволило визначити особливості функціонування родини за показниками розвитку взаємин на різних засадах сімейної взаємодії, а саме рівноправ'я, домінування - підпорядкування, дистанційованості – близькості позицій. Визначені типи сімей, а саме «значущість реалізації в батьківстві» (17%, n=21), «сім'ї, спрямовані на самореалізацію» (26%, n=32), сім'ї за типом «гіперпротекція» (13%, n=16), «дистанційовані сім'ї» (24%, n=30) та «слухняна дитина» (20%, n=25). На жаль у визначеній нами типології представлених сімей не знайшлося жодної родини в функціонуванні якої вище зазначені чинники були представлені на достатньому статистично значущому рівні. У досліджуваній вибірці лише у 17 % (це 21 родина за типом «значущість реалізації в батьківстві») виразність даних чинників спостерігалася в межах нормалізованих значень, що свідчило про позитивну динаміку розвитку взаємин на засадах рівноправ'я. Дистанційована позиція батьків у взаєминах з дітьми визначалася нами як показник сімейної дисфункції, свідченням необхідності активізації саморефлексії батьками власної педагогічної культури, психологічної грамотності в спілкуванні з дітьми-завтрашніми дорослими.

Для вирішення завдань щодо гармонізації батьківсько-юнацьких взаємин в сім'ях за типом дистанційованих позицій та актуалізації визначених соціально-психологічних чинників ми розробили програму психологічного супроводу «Діалог. Довіра. Паритетність». Концептуальними положеннями психологічного супроводу стали ідеї синергетичної парадигми, які визначають здатність сімейної системи до самоорганізації та впорядкування

внутрішньої структури за умови розгортання комунікативної, інформаційно-перцептивної взаємодії на засадах рівноправності суб'єктних позицій.